

Toinette Loeffen & Herma Tigchelaar

RETOURTJE **inzicht**

Creatief met diversiteit
voor sociale professionals

uitgeverij
coutinho

Retourtje inzicht

Retourtje inzicht

Creatief met diversiteit voor sociale professionals

Toinette Loeffen en Herma Tigchelaar

Tweede, herziene druk

www.coutinho.nl/retourtjeinzicht2

Je kunt aan de slag met online studiemateriaal. Dit materiaal bestaat uit links, werkbladen, filmpjes en artikelen, best practices en kleurrijk welzijn.

© 2009/2013 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl).

Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2009

Tweede, herziene druk 2013, vierde oplage 2023

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Dien Bos, Amsterdam

Noot van de uitgever Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0358 2

NUR 752/763

Ten geleide

Retourtje inzicht. Creatief met diversiteit voor sociale professionals is allesbehalve een traditioneel studieboek. Niet alleen omdat het is vormgegeven als een kleurrijke reisgids, maar ook omdat het tegelijk een inspiratiebron is en een pittige trainingsmethode.

Het fascinerende van dit boek is dat het direct aansluit op de praktijk van social workers. *Retourtje inzicht* bouwt voort op de portretten van zestien welzijnswerkers die we in 2006 bij elkaar hebben gebracht (ga naar www.coutinho.nl/retourtjeinzicht2 en klik op 'Kleurrijk welzijn'). Het welzijnswerk stond, en staat, flink onder druk. Voor de mensen die het goed doen is vaak weinig aandacht. Toch zijn zij degenen die veelal het verschil maken in buurten en wijken. Daarom brengt de website een aantal succesvolle uitvoerende professionals op een eigentijdse manier in beeld. Oude rotten in het vak én vertegenwoordigers van de nieuwe generatie professionals.

Het tijdschrift *Zorg + Welzijn* publiceerde profielen van al deze zestien welzijnswerkers en op basis van de website hebben het Oranje Fonds en MOVISIE een reizende tentoonstelling gemaakt, die te zien is in stadhuizen, in openbare bibliotheken en op ministeries.

En nu staan hun verhalen, ervaringen en inzichten centraal in dit boek. Geen wonder, want zij hebben heel wat in hun mars. Hun citaten misstaan in dit boek dan ook zeker niet naast de wijze uitspraken van oude denkers als Confucius en Krishnamurti.

Sociale professionals staan vaak voor complexe vragen en de verwachtingen over de resultaten die zij kunnen boeken zijn hoog. *Retourtje inzicht* biedt een heel eigentijdse manier om de nieuwe generatie sociale professionals op te leiden. Het boek sluit naadloos aan bij de trend om kunst en cultuur als middel in te zetten om sociale samenhang te bevorderen.

Ook voor ervaren beroepskrachten en zelfs voor beleidsmakers die beslissen over de inzet van de beschikbare financiële middelen valt er heel wat te halen uit dit inspirerende boek.

Aan de hand van de communitytheatermethode gaat de student op ontdekkings-tocht. Om te leren omgaan met diversiteit moet de student niet alleen onderzoek doen en zich zeer grondig leren inleven in anderen, maar ook zijn bevindingen in theatervorm leren weergeven. De ontwikkeling van diversiteitscompetenties op basis van zelfsturing, samenwerking, onderzoek en presentatie lijkt ons voor studenten een uitdaging, maar mensen die nu bewust kiezen voor werken in de welzijnssector gaan deze uitdaging graag aan.

Ter inspiratie daarvoor geven de auteurs voorbeelden, opvattingen en verhalen uit allerlei bronnen: van Kleurrijk welzijn, maar ook praktijkverhalen van andere sociale professionals, uit literatuuronderzoek en tal van websites. Zowel door de methode als door het veelzijdige bronnengebruik stimuleert *Retourtje inzicht* de creativiteit van de studenten. Creativiteit die nodig is om bruggen te kunnen slaan.

Voor ons is *Retourtje inzicht* een feest van herkenning. De social workers van Kleurrijk welzijn, die wij zo goed kennen, komen in woord en beeld uitstekend tot hun recht. We zijn er ook trots op dat hun inzichten op deze manier beschikbaar komen voor de huidige generaties studenten. Wij verwachten dat dit eigenzinnige boek studenten een goedgevulde rugzak biedt om op reis te gaan in de spannende wereld van vandaag en morgen.

Martin Zuithof
Hoofdredacteur Zorg + Welzijn

Harry Mertens
Senior projectleider leefbaarheid MOVISIE

Voorwoord

Voor je ligt de tweede, herziene druk van *Retourtje inzicht. Creatief met diversiteit voor sociale professionals*. Dit boek over creatief omgaan met diversiteit voorziet in onze pluri-forme samenleving in een duidelijke behoefte. Dat blijkt uit de verschillende reacties die we hebben ontvangen. We wilden een inspirerend, goed leesbaar en praktijkgericht boek schrijven en zijn blij te merken dat dit is gelukt. Het boek staat bij zeven hogescholen op de boekenlijst en docenten en studenten vinden het een prettig boek om te lezen, met een inspirerende inhoud en vormgeving.

We zijn blij met het vertrouwen dat uitgeverij Coutinho in ons stelt om een herziene uitgave te verzorgen van *Retourtje inzicht*. We hebben genoten van de positieve reacties die we kregen van de gebruikers, van de bruikbare recensies en opbouwende feedback. Naar aanleiding hiervan hebben we verbeteringen aangebracht.

Verder is het boek geactualiseerd op basis van recente wetenschappelijke inzichten en hebben we een aantal onderdelen concreter beschreven of verder uitgediept. De uitwerking van de verschillende diversiteitsaspecten is uitgebreid met actuele onderzoeksresultaten en theorieën. De creatieve en narratieve manier van werken is verder uitgewerkt en de casuïstiek is aangevuld met actuele voorbeelden. Ook geven we meer instrumenten voor het vinden van aansluiting (inclusie). De hoofdstukindeling is gewijzigd en de leertaken staan nu overzichtelijk aan het einde van ieder hoofdstuk.

Als je een boek schrijft, ga je op reis en dat doe je niet alleen. Je ontmoet bijzondere mensen. Je doet onderzoek en maakt gebruik van bestaande wijsheid. Dit boek gaat onder andere over de communityartmethode en is ook het resultaat daarvan. Het is beslist niet alleen het werk van twee schrijfsters, maar het resultaat van werken in een community, een betrokken, bevlogen en diverse leef-, leer- en werkgemeenschap in progressie.

Dit boek heeft docenten, trainers en coaches uitgedaagd om creatief diversiteitsonderwijs verder mee te ontwikkelen en vorm te geven. Dat is onder andere gebeurd in het programma *Creatief onderzoeken van culturele diversiteit* van het Instituut voor Social Work, Faculteit Maatschappij en Recht, op de locaties Utrecht en Amersfoort van de Hogeschool Utrecht. Kunstvak- en -theoriedocenten en studenten hebben met hun expertise dit boek en deze methode verder verdiept en verbreed. Zij hebben aangegeven waar in de praktijk hobbels zaten en suggesties gedaan voor aanvullingen en verbeteringen. Deze bevindingen hebben een plek gekregen in deze nieuwe druk.

Verder is dit voorwoord vooral een dankwoord.

Allereerst zijn wij Jack van Mildert dankbaar voor zijn creatieve ondersteunende spirit, het ontwikkelen van het concept, de vormgeving en het schrijven van het *Dagblog van de reiziger*. Anke Tigchelaar was als het suizen van de stilte bij onze stormen. Zij coachte ons geduldig en deskundig bij het schrijfproces. Bart Booms kwam precies op het juiste moment ons leven binnenreizen en heeft vol inzet een bijzondere bijdrage geleverd met de foto's. We bedanken Steve Monsanto, onze rots in de branding, voor zijn onvoorwaar-

delijke betrokkenheid en kennis uit de diversiteitspraktijk, die hij onbegrensd heeft willen delen. Daarnaast bedanken we Frank Verborg om zijn steun. Bo en Sharmila Monsanto en Jonatan en Job Verborg hebben ons met hun eigen wijsheid ondersteund.

Dit boek zou niet tot stand gekomen zijn zonder de collega's die deel uitmaken van de leergemeenschap van de Hogeschool Utrecht: Anneke Menger, Jan Welmers, Coen van der Linden, Lucy Kortram, Hans van Ewijk, Jeannet Fennema en René Derks.

En dan zijn er nog andere collega's naar wie onze grote dank uitgaat: Henk Dors, Sarko Nasraw, Peter Hendriks, Abdellah Mouahbi, Nici van 't End, Kirsten Blaffert, Mari van Moergastel, Azemalie Panchu, Raymond Kloppenburg, Ed de Jonge, Michael Stapper, Ronald Middelkoop, Adrie Mesch, Patricia Wijntuin, Bouchra Abdellaoui, Ronald de Bruin, Astrid Runs, Tonia Star, Hannie Nanlohy-Sniphout, Annet Rahantoknam, Homayoun Mehrani en Annemiek Huijink. We bedanken hen voor het kritisch meedenken, inspireren en uitwisselen; Gerian Alofs voor het maken van de foto's van diversiteitsonderwijs-in-uitvoering; Erik Spijkerman voor de film; Anne Swart voor het medeontwerpen van de diversiteitscirkels.

Ook zijn er in de praktijk verschillende organisaties en mensen die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan dit boek. Als eerste willen we Stut Theater en in het bijzonder Donna Risa noemen om haar niet-aflatende, enthousiaste inzet en bijdrage aan het creatief diversiteitsonderwijs en aan dit boek. Harry Mertens, projectleider van het meerjarig project Multiculturele Buurt, dat in 2004 is gestart door het Oranje Fonds en MOVISIE, willen we hartelijk bedanken voor zijn gulheid, betrokkenheid, het uitwisselen van expertise en het zoeken van verbindingen met het onderwijs. Paul Vlaar van MOVISIE leverde een belangrijke bijdrage aan de formulering van diversiteitscompetenties. Claudia Kamergorodski bedanken we voor haar foto's van Kleurrijk welzijn. Michelle Jacobs inspireerde ons met haar creatieve aandeel in *The Real West Side Story* van Be at the media, van het Stedelijk Jongerenwerk Amsterdam, en Liesbeth van Well van Pluspunt Rotterdam deed dat met haar project Verhalend Verleden. De Kleurrijk welzijnswerkers bedanken we voor hun inzet en bijdrage en vooral voor hun tips voor studenten en docenten.

Michel van de Graaf bedanken we graag voor zijn stimulerende bijdrage aan het proces van herziening. Katrien Buising en Tineke Telkamp willen we bedanken, samen met Dien Bos en Louise Prompers, voor de redactie, het vormgeven en het uitgeven van dit boek.

Tot slot bedanken we nog een aantal mensen die ons geïnspireerd hebben: Riet Tigchelaar, Jan Monsanto, Hanke Drop, Remco Watjer, Ron Evans, Kwame Owusu-Bempah, George Nana Brogya, Arjan van Dijk, Patricia Booms en alle anderen, die we hier niet bij naam kunnen noemen.

Het is bijzonder om onderdeel te mogen zijn van een groot krachtenveld met zoveel bijzondere ontmoetingen en bijdragen. We hopen dat ieder die werkt met dit boek dezelfde bronnen van inspiratie ontmoet als wij bij de totstandkoming ervan!

maart 2013,

Toinette Loeffen en Herma Tigchelaar

Inhoudsopgave

Routeplanner – Navigeren door het boek	14
1 Reisverlangen – Verhalen van pioniers	24
1.1 Inleiding	26
1.2 Competenties: algemeen en vakspecifiek	28
1.3 Alledaags leren	31
1.4 Noodgedwongen leren en leren uit de botsing tussen culturen	32
1.5 Geïnspireerd leren en tips van experts	33
1.6 Van praktijkervaringen naar diversiteitscompetenties	41
1.7 Leeractiviteiten	46
1.7.1 On the spot: Inspiratiebronnen bij diversiteit: de website Kleurrijk welzijn	46
1.7.2 On the spot: In huis, uit huis: mijn diversiteitscompetenties	47
1.7.3 On the spot: Makeda: spelen met diversiteitscompetenties	48
1.7.4 On the spot: Meningen over diversiteitscompetenties	48
2 Bewegwijzering – Intersectioneel denken over diversiteit	50
2.1 Inleiding	53
2.2 Diversiteitscirkel met aspecten van identiteit	55
2.3 Sekse en gender	56
2.4 Generatie en levensfase	59
2.5 Etniciteit	61
2.6 Ziekte, gezondheid, talenten en handicaps	69
2.7 Seksuele oriëntatie	73
2.8 Religie en levensbeschouwing	75
2.9 Sociale klasse en professionele socialisatie	80
2.10 Leeractiviteiten	86
2.10.1 On the spot: Iedereen is anders: over de streep	86
2.10.2 On the spot: Je eigen diversiteitscirkel	88
2.10.3 On the spot: Een creatief paspoort (individueel)	89
2.10.4 On the spot: Presentatie van creatieve paspoorten (groepsofdracht)	91
2.10.5 On the spot: Projectgroepjes formeren en de te onderzoeken subculturele groep kiezen	93
2.10.6 On the spot: Religie en levensbeschouwing: jouw positie en verhalen	94
2.10.7 On the spot: Cultuurverschillen onderzoeken met het analyse-instrument van Hofstede, Hofstede en Minkov	95
2.10.8 On the spot: Het creatieve plan	96
3 Reisvoorbereidingen – Caleidoscopisch werken met diversiteit	98
3.1 Inleiding	100
3.2 Hoe kwam het intersectionele denken naar Nederland?	101
3.3 Intersectioneel en caleidoscopisch denken	102
3.4 Perspectiefwisseling: intersectionele vragen stellen	112
3.5 Caleidoscopisch kijken naar verklaringsmodellen over ziekte, gezondheid, talenten en handicaps	115

3.6	Je eigen-aardigheden en anderen leren kennen	122
3.7	Leeractiviteiten	126
3.7.1	On the spot: Spelen met beeldvorming en 'goed foute beelden': tableau vivant	126
3.7.2	On the spot: Religie en levensbeschouwing: vragen stellen	127
3.7.3	On the spot: Vanuit verschillende modellen kijken naar ziekte, gezondheid, talenten en handicaps	128
3.7.4	On the spot: Religie en levensbeschouwing: levensbeschouwelijk kaartspel	128
3.7.5	On the spot: 'Doing gender': documentaire <i>The Aggressives</i>	130
3.7.6	On the spot: 'De andere vraag' bij onderzoek naar anderen: wie zijn zij?	131
3.7.7	On the spot: Begroeten en ontmoeten	132
4	Reizen door de tijd – Heden en verleden	134
4.1	Inleiding	136
4.2	Intersectioneel en caleidoscopisch kijken naar geschiedenis	138
4.3	Verschillende beleving van tijd	151
4.4	Verhalen en narratief onderzoek	153
4.5	Verhalend verleden: verhalen in de multiculturele buurt	159
4.6	Roze levensboeken	160
4.7	Leeractiviteiten	161
4.7.1	On the spot: Op zoek naar verhalen: interviewen en participierend observeren	161
4.7.2	On the spot: Geschiedenis en real life	165
4.7.3	On the spot: Je eigen geschiedenis in beeld	166
4.7.4	On the spot: Geschiedenis van anderen in beeld	167
4.7.5	On the spot: Geschiedenis in beeld via kunstzinnige media	168
4.7.6	On the spot: Op zoek naar grote verhalen over dromen	169
4.7.7	On the spot: Eigen verhalen vertellen met de reminiscentiemethode	170
4.7.8	On the spot: Werken met mythologische verhalen	171
5	Reizen zonder grenzen – Over uitsluiting en aansluiting	172
5.1	Inleiding	174
5.2	Wetgeving en de cirkel van uitsluiting	175
5.3	Analyse-instrument voor alledaagse discriminatie	182
5.4	Actor en toeschouwer en de invloed van beeld en beeldvorming	186
5.5	Spelen met macht en machtsafstand	193
5.6	Regisseur van het eigen leven	195
5.7	Van uitsluiting naar aansluiting	197
5.8	Gereedschapskist met tools	210
5.9	Leeractiviteiten	215
5.9.1	On the spot: Analyse-instrument bij alledaagse discriminatie	216
5.9.2	On the spot: Doet schelden pijn?	218
5.9.3	On the spot: Film of videoclip over aan- of uitsluiting	220
5.9.4	On the spot: Internationale perspectieven op discriminatie in Nederland	221
5.9.5	On the spot: Aansluiting en een inclusieve samenleving	222
5.9.6	On the spot: Leren improviseren: aanbelspel	223
5.9.7	On the spot: Mijn groepsidentiteiten, de cirkel van uitsluiting en de cirkel van aansluiting	224
5.9.8	On the spot: Met een diversiteitsbril kritisch kijken naar beelden in de media	225
5.9.9	On the spot: Actor en toeschouwer	228

5.9.10 On the spot: Spelen met maskers en macht	229
5.9.11 On the spot: Het vinden van aansluiting	232
6 Slow traveling – Community art	234
6.1 Inleiding	236
6.2 Meervoudige intelligentie en diep en creatief leren	237
6.3 Kunstfilosofische benaderingen	240
6.4 Kunst, cultuur en het werken met kunstzinnige middelen	242
6.5 De waarde van kunstparticipatie: kunstzinnige of muzische middelen	246
6.6 Lichaamstaal	253
6.7 Community art	255
6.8 Communityartpraktijken	259
6.9 Aan de slag met slow traveling in community's	270
6.10 Leeractiviteiten	274
6.10.1 On the spot: Warming-up: out of the box	274
6.10.2 On the spot: <i>Habitat</i> : kennismakingsspel	275
6.10.3 On the spot: Wereldmuziek	277
6.10.4 On the spot: Bezoek een communityartproject	278
6.10.5 On the spot: De eerste klap is een daalder waard: van tableau naar tafereel naar spel	279
7 Reisverhalen – Een creatieve performance	282
7.1 Inleiding	284
7.2 De performance: een creatieve conceptualisering	286
7.3 Analyseren van narratieve onderzoeksresultaten	289
7.4 Een creatief productieproces	292
7.5 Een premisse	297
7.6 Van idee tot nieuw verhaal	298
7.7 Vormgeving en overdracht	299
7.8 Script en scenario	302
7.9 Creëren en combineren	303
7.10 Dramatische spanning	305
7.11 Draaiboek	309
7.12 Leeractiviteiten	315
7.12.1 On the spot: Spelen met tekst	315
7.12.2 On the spot: Spelen met ruimte en tijd	316
7.12.3 On the spot: Het lichaam vertelt een verhaal	316
7.12.4 On the spot: Van idee tot verhaal	317
7.12.5 On the spot: Moodboard	319
7.12.6 On the spot: Script en scenario	320
7.12.7 On the spot: Wat word je van dit kostuum?	321
7.12.8 On the spot: Spelen met spanningen en conflict	322
7.12.9 On the spot: Draaiboek en generale	322
Bronnen	328
Illustratieverantwoording	337
Register	338
Over de auteurs	344

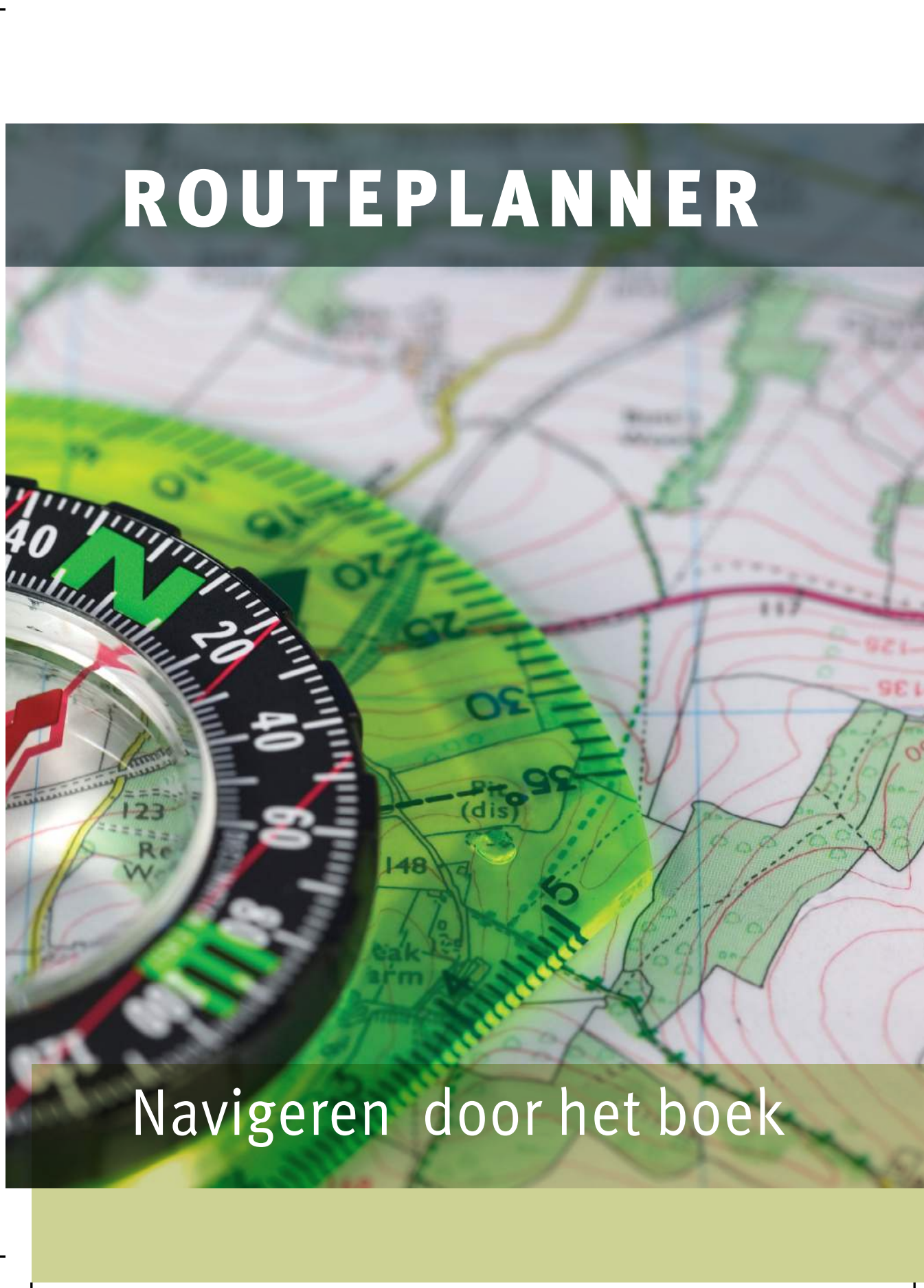

Kennis brengt je van A naar B,
verbeelding brengt je overal.

ALBERT EINSTEIN

Duits-Amerikaans natuurkundige en uitvinder

ROUTEPLANNER

Navigeren door het boek

Inleiding

In onze pluriforme samenleving staan we voor uitdagingen. Pluriformiteit betekent 'meerdere vormen dragen'. In Nederland leven veel verschillende groepen mensen naast en met elkaar. Er zijn verschillen in levensstijl, religie, afkomst, woonplaats, voorkeur voor voetbalclub enzovoort. Zo zijn er in Nederland arbeiders, goths, mensen van adel, Feyenoord-supporters, Jehova's getuigen, boeddhisten, milieuactivisten, mensen die getrouwd zijn, mensen die een lat-, hetero- of homorelatie hebben. Er zijn mensen met verschillende etnische achtergronden, zoals een Surinaamse, Marokkaanse, Turkse, Indonesische, Duitse. En mensen uit allerlei streken, zoals Friesland of Limburg. We hebben in Nederland te maken met veel culturen en subculturen.

De titel van dit boek vertelt het al: je gaat op reis. De inhoud van dit boek helpt je om je voor te bereiden op het succesvol omgaan met diversiteit in je werk. Voor sommigen van jullie is dat misschien de normaalste zaak van de wereld. Je hebt bijvoorbeeld op een school gezeten met leerlingen met verschillende etnische achtergronden, je bent opgegroeid met een broer met een beperking of je hebt homo- of biseksuele vrienden of vrienden van verschillende leeftijden. Voor anderen is het wellicht nieuw, omdat je in een wit dorp in Nederland bent opgegroeid met mensen uit dezelfde klasse en geen homo's of mensen met beperkingen kent.

Je kunt ook ervaring met diversiteit hebben opgedaan doordat je zelf een chronische ziekte hebt, of misschien ben je er meer mee bezig geweest omdat je ouders niet in Nederland zijn geboren of omdat je bent opgevoed door twee moeders. Wat je eigen ervaring ook is: je krijgt in je werk te maken met diverse mensen en groepen. Op de arbeidsmarkt bestaat een behoefte aan professionals die bijdragen aan een klimaat waarin ruimte is voor velerlei culturele uitingsvormen. Deze bijdrage kan geleverd worden als professionals maatschappelijke analyses kunnen maken, vanuit een authentieke visie opereren in hun vak en met culturele sensibiliteit kunnen werken met verschillende groepen. Met dit boek kun je een inhoudelijke visie op de pluriforme samenleving ontwikkelen. Het gaat om het vergroten van inzicht in de meerwaarde van (maatschappelijke) diversiteit en het respectvol en inclusief omgaan met elkaar. In dit boek vind je diversiteitstheorieën, manieren van narratief onderzoek en je kunt ontdekken hoe je je kunt verplaatsen in anderen. Vervolgens krijg je handreikingen waarmee je de opgedane kennis op creatieve wijze vorm kunt geven in een creatieve performance.

Met dit boek kijk je door verschillende vensters naar anderen en je kijkt ook in spiegels naar jezelf. Wij zien het omgaan met verschillen tussen mensen als een reis. Deze routeplanner is de inleiding op het boek, die je laat zien hoe je door het boek kunt navigeren.

Diversiteit Met behulp van zeven hoofdstukken verdiep je je in het leven van verschillende groepen die andere identiteiten hebben dan jijzelf. Het is een sprong in het onbekende. De eigenheid van een cultuur, subcultuur, of levensstijl is het vertrekpunt. Op creatieve wijze kun je breed de levenservaringen onderzoeken van

leden van maatschappelijke groepen vanuit hun eigen perspectief. Hierbij maak je gebruik van de communityartmethode. Deze manier van werken kan inspirerend zijn voor allerlei praktijken, van verpleegkunde tot social work, van veiligheidskunde tot fysiotherapie, en nog vele andere. Je leert om je te verplaatsen in insider-perspectieven van anderen. Het thema dat je onderzoekt, documenteer je, waarna je de resultaten bewerkt tot een artistiek product. Je krijgt instrumentarium aan-ge-reikt om tot een creatieve presentatie van onderzoek naar verschillende groepen mensen te komen. De resultaten kunnen vormgegeven worden in verschillende artistieke producten. In dit boek werken we het artistieke product 'theater' verder uit, omdat je met theater letterlijk in de schoenen van de ander gaat staan. Kunnen reflecteren, van perspectief wisselen, contact maken en je op creatieve wijze kunnen verplaatsen in anderen zijn belangrijke kwaliteiten die in dit boek centraal staan. Ze maken je als professional breed inzetbaar, waardoor mensen van allerlei pluimage zich makkelijker bij je thuis zullen voelen. Je hebt je creativiteit nodig, omdat je geregeld vreemde situaties zult tegenkomen. Met creativiteit kun je diversiteitscompetenties ontwikkelen.

Brede diversiteitsbenadering In dit boek kiezen we voor een brede diversiteitsbenadering. Dat wil zeggen dat we meerdere aspecten van identiteit als invalshoek nemen. Mensen worden vaak ingedeeld in groepen op grond van kenmerken (of één hoofdkenmerk) die te maken hebben met maatschappelijke positie (straatjongeren, multiprobleemgezinnen), etnische afkomst (Marokkanen, Nederlanders, Turken), religie (protestanten, moslims), beroep (politievrouwen, kunstenaars) of nog weer andere kenmerken, zoals lesbisch of hetero zijn, gehandicapt, jong, enzovoort. Onderscheid maken tussen mensen is een realiteit. In de diversiteitsfilosofie die wij als uitgangspunt kiezen, het intersectionele denken, wordt benadrukt dat mensen veel deelidentiteiten hebben en dat die elkaar beïnvloeden. Daardoor kun je vanuit vele perspectieven naar individuen en groepen kijken. Om dit inzichtelijk te maken, vind je een cirkel van diversiteit, een cirkel van uitsluiting en een cirkel van aansluiting in de hoofdstukken. Mede met dit instrumentarium kun je de levenservaringen van allerlei groepen mensen onderzoeken.

Cognitief en creatief spoor: diversiteitsfilosofie en community art De basis van dit boek is een verbond tussen creativiteit en rationaliteit. Je verdiept je in theorieën maar gaat ook creatief en actief aan de slag met ervaren en experimenteren. Je kunt met behulp van dit boek filosoferen en discussiëren maar je ook leren verplaatsen in anderen. Met behulp van creatieve en in het bijzonder dramatische en theatrale middelen leer je hoe anderen en jijzelf zich met hun cultuur kunnen uitdrukken en laten zien. Je gaat onderzoek doen, het onderzoeksmateriaal analyseren en de resultaten bewerken tot een artistiek product. De combinatie van diversiteitsfilosofie en creativiteit leert je voortdurend te wisselen van perspectief. Wij hanteren in dit boek de communityartmethode. Deze methode begint met onderzoek doen in een bepaalde groep of gemeenschap en eindigt met een creatieve performance. Je verdiept je in de achtergronden en het dagelijkse leven van groepen mensen die anders zijn dan jijzelf en leert in hun schoenen te staan.

Inhoud en opbouw van het boek

Inhoud van de hoofdstukken In het eerste hoofdstuk *Reisverlangen – Verhalen van pioniers* oriënteer je je op de reis die je gaat maken. Je ontmoet experts in diversiteit die verhalen vertellen over hun praktijk. Zij geven tips over de manier waarop je kunt leren om als professional om te gaan met mensen die op een bepaalde manier vreemd voor je zijn. Het hoofdstuk geeft ook een beschrijving van wat wij noemen basisdiversiteitscompetenties.

In hoofdstuk 2 *Bewegwijzering – Intersectioneel denken over diversiteit* beschrijven we diversiteit breed. Met behulp van verschillende theorieën beschrijven we zeven aspecten van identiteit, die in het leven van iedereen spelen. Met behulp van deze theorieën kun je je op iets nieuws voorbereiden en je ambitie verder onderzoeken. Je zult merken dat je al heel wat diversiteitscompetenties in je rugzak hebt zitten en meeneemt. Maar ook ballast, die je misschien wilt achterlaten.

Hoofdstuk 3 *Reisvoorbereidingen – Caleidoscopische werken met diversiteit* wijst wegen om te reizen: er zijn verschillende manieren om over diversiteit te denken. Het intersectionele of caleidoscopische denken is als basis gebruikt. Je kunt de visies van verschillende auteurs gebruiken bij het analyseren van maatschappelijke vraagstukken en situaties op je werk, maar ook om naar je eigen handelen te kijken.

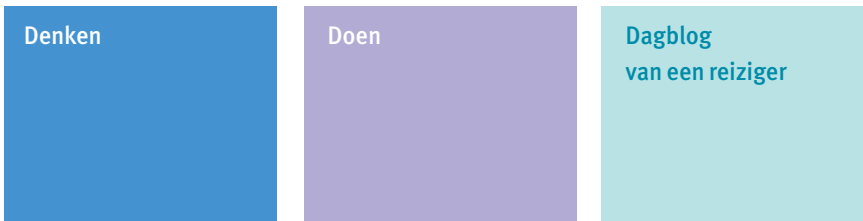
Hoofdstuk 4 *Reizen door de tijd – Heden en verleden* laat zien hoe het verleden doorwerkt in het heden en vooruitwijst naar de toekomst die nog open ligt. In dit hoofdstuk leer je hoe je via verhalen en narratief onderzoek je hierin kunt verdiepen.

Hoofdstuk 5 *Reizen zonder grenzen – Over uitsluiting en aansluiting* gaat over manieren waarop mensen elkaar discrimineren en waarom ze dat doen. Omdat het gaat om het ontwikkelen van een professionele houding ten opzichte van diversiteit wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de Nederlandse wetgeving. Met het analyse-instrument dat we in dit hoofdstuk beschrijven kun je achterhalen hoe discriminatie werkt. Vervolgens wordt beschreven hoe je als professional kunt bijdragen aan het vinden van aansluiting en welke instrumenten je daarbij kunt gebruiken.

In hoofdstuk 6 *Slow traveling – Community art* vind je informatie over de waarde van kunst, kunstparticipatie en community art. Dit hoofdstuk toont ook een bijzondere manier van onderzoek doen naar groepen die anders zijn dan jij, geïnspireerd op de methode van het communitytheater.

Hoofdstuk 7 *Reisverhalen – Een creatieve performance* beschrijft hoe je je onderzoeksresultaten kunt analyseren en deze in een nieuwe creatieve conceptualisering vorm kunt geven. Er worden verschillende voorbeelden van artistieke producten getoond. Omdat drama en theater interessante media zijn om je te leren verplaatsen in anderen zijn ze nader uitgewerkt.

Routing: het gebruik van dit boek In het boek werken we met drie d's. Er zijn drie leerroutes: denken, doen en het dagblog van een reiziger. Dit geeft jou de mogelijkheid te kiezen voor je eigen route. De gedachte hierachter is dat het leven driedimensionaal is. Het gaat om denken en doen en dat kan alleen maar concreet worden in mensen.

- In de route **denken** vind je onderbouwende filosofieën en theorieën. In deze denkroute kom je ook regelmatig praktijkvoorbeelden tegen waardoor jij je kunt laten inspireren. Je kunt zo ideeën opdoen over hoe je creatief om kunt gaan met diversiteit.
- De route **doen** bevat leeractiviteiten, die we *On the spot* noemen, die als een aparte route door het boek loopt. Deze leeractiviteiten kun je herkennen aan een zon; ze worden aan het eind van ieder hoofdstuk beschreven. De leeractiviteiten nodigen je uit om op een creatieve en praktische manier aan je diversiteitscompetenties te werken.
- In de route **dagblog van een reiziger** kun je je laten inspireren door het verhaal van een reiziger, oftewel een zoektocht van een student naar inzicht.
- Tussendoor kom je geregeld creatieve **intermezzo's** tegen.

Afhankelijk van je eigen leerstijl en -behoefte kun je met behulp van de kleuren en verwijzingen door het boek navigeren. Als je een denker bent zul je waarschijnlijk eerst theorieën gaan bestuderen. Als je leert door verhalen die jou verteld worden en zelf van verhalen houdt, zul je met het dagblog van de reiziger starten. Als je praktisch ingesteld bent zul je waarschijnlijk eerst willen weten wat je moet doen en de leeractiviteiten bestuderen.

Icoontjes: verwijzingen

Deze icoontjes verwijzen naar iets buiten dit boek:

website

muziek

film

spel

Icoontjes: competenties

Bij de leeractiviteiten wordt met icoontjes in de kantlijn aangegeven op welke basisdiversiteitscompetenties de leeractiviteit is gericht:

zelfsturing

samenwerking

onderzoek

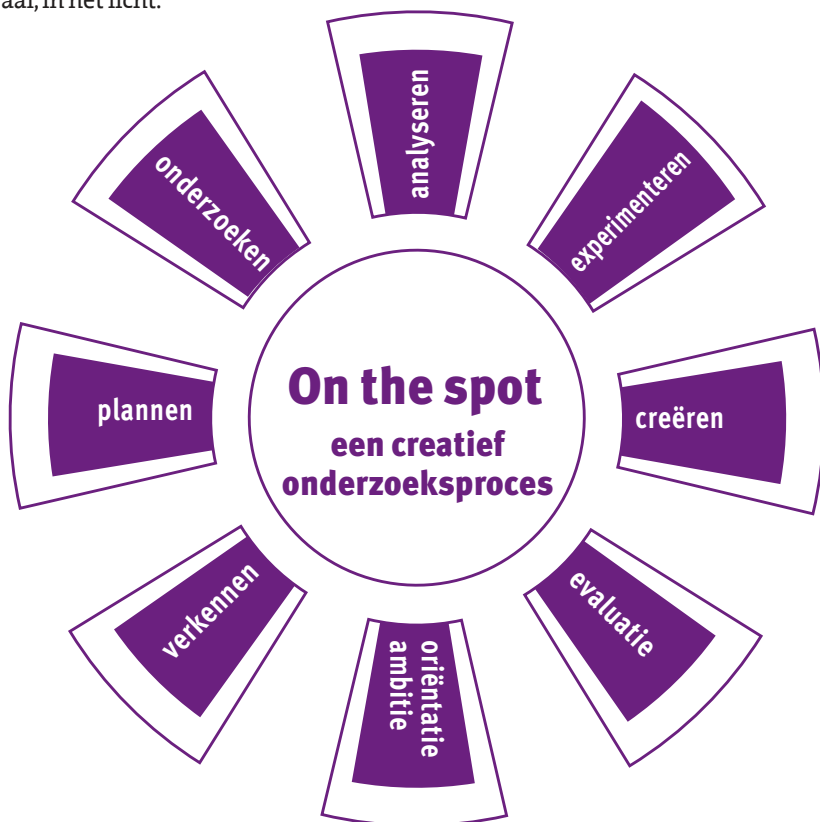

presenteren

Communitytheatermethode

Acht stappen naar een creatieve performance

On the spot: leeractiviteiten De route **doen** bevat leeractiviteiten die als een aparte creatieve onderzoeksroute door het boek lopen. Deze route noemen we *On the spot*. In ieder hoofdstuk kun je *On the spot* herkennen aan de zon en in die zon kun je zien aan welke stap in de betreffende leeractiviteit wordt gewerkt. Hoofdstuk 1 tot en met 6 gaan over de acht stappen van een creatief onderzoeksproces. Je onderzoekt een voor jou vreemde subculturele groep, en die zet je centraal, in het licht.

De acht stappen van het onderzoeksproces zijn geïnspireerd door de community-theatermethode (Knops, 1994; Bours, 2006). Deze acht stappen zorgen ervoor dat je het creatieve onderzoeksproces goed kunt doorlopen. Ze zijn uitgewerkt in leeractiviteiten, te vinden aan het eind van ieder hoofdstuk, die je uitnodigen om op een creatieve, praktische manier aan je diversiteitscompetenties te werken. Hierna geven we een korte uitleg over het onderzoeksproces dat je uitvoert met behulp van de leeractiviteiten in *On the spot*.

Je oriënteert je breed op verschillende uitdagingen en mogelijkheden van de leeractiviteiten. Wat is precies de bedoeling? Welke aspecten van diversiteit wil je centraal stellen? Welke verschillende subculturen zijn er in Nederland die je kunt onderzoeken? Met welke groepen mensen krijg jij als professional te maken? Welk onderzoek is in jouw beroep belangrijk in het omgaan met diverse mensen? Wie inspireren je? Wat lijkt je lastig en waarom?

Ieder creatief proces start met de zogenoemde vonk: een inzicht of idee waar je de motivatie en ambitie uit haalt. Om vervolgens daadwerkelijk geïnspireerd en creatief onderzoek te kunnen doen, is het van belang zowel je ambitie als je motivatie duidelijk te formuleren. Hoe houd je je motivatie vast, en ben je gemotiveerd genoeg om ook nieuwe onderzoeksmethoden en werkvormen uit te proberen, te onderzoeken, en ervan te leren? We lopen de acht stappen langs.

- 1 Oriëntatie en ambitie** Je gaat breed op zoek naar allerlei onderwerpen die direct en indirect te maken hebben met de subcultuur die je onderzoekt, maar ook naar materiaal in de vorm van dans, muziek, beeldmateriaal, verhalen, dialogen, interviews, kleding, attributen, symbolen, kortom alles wat in een creatieve performance kan bijdragen aan de erkenning en waardering voor de subculturele uitingsvormen. Je onderzoekt ook hoe je in aanraking kunt komen met deze groep en hoe je in deze gemeenschap geïntroduceerd kunt worden. Daardoor leer je tegelijkertijd hoe je kunt netwerken. Vervolgens kun je vanuit je eigen interesse, belangstelling en beroepsontwikkeling uit de informatie die je hebt verzameld een thema kiezen dat je gaat uitdiepen, uitwerken en uiteindelijk presenteren.
- 2 Verkennen** Het onderzoek en de presentatie van je onderzoeksresultaten vragen om een goede planning en organisatie. In overleg met je docent, trainer of coach bepaal je welke leeractiviteiten je gaat uitvoeren. Je beschrijft hoe je je onderzoek gaat voorbereiden, waar je op moet letten en waar je rekening mee gaat houden. Tevens beschrijf je hoe je ervoor gaat zorgen dat je breed kunt onderzoeken en wanneer je ten minste welke resultaten wilt hebben.
- 3 Plannen** Omdat je zo'n onderzoek doorgaans niet in je eentje uitvoert, zul je de samenwerking in je projectgroep moeten organiseren. Wie gaat wat, wanneer doen? Welke onderzoeks- en leerstijlen hebben jullie? Vullen die elkaar aan of lijken ze op elkaar? Hoe kun je die optimaal gebruiken?

- 4 Onderzoeken** In deze fase werk je op allerlei verschillende manieren aan je onderzoek, bijvoorbeeld door met behulp van de leeractiviteiten theorieën, films, muziek en internetbronnen te verzamelen, bestuderen en bespreken. Maar omdat je met mensen werkt is real life-contact een voorwaarde. Daarom is het van belang dat je interviews voorbereidt en afneemt, op zoek gaat naar mensen, organisaties en ontmoetingsplekken. Een ander onderdeel van deze onderzoeksuitvoering is dat je met behulp van creatieve leeractiviteiten, alleen of samen met je docent, trainer of coach, oefent hoe je je kunt verplaatsen in de leefwereld, ervaringen en verhalen van de subculturele groep die je onderzoekt.
- 5 Analyseren** Bij deze stap ga je het materiaal dat je verzameld en onderzocht hebt analyseren. Het is belangrijk te bedenken dat jouw analyse van de verzamelde gegevens altijd wordt gekleurd door jouw visie als onderzoeker. De diversiteitstheorieën en de dramaoefeningen kunnen je daarvan bewust maken. Ze ondersteunen je dus niet alleen bij de analyse zelf, maar ook bij de noodzakelijke voortdurende (zelf)reflectie.
- 6 Experimenteren** Bij deze stap ga je het materiaal dat je verzameld hebt in de vorm van onderzoeksresultaten verdiepen door actief met het materiaal te experimenteren en improviseren. Je gaat als het ware een laboratorium in waar je de diepere waarde en rijkdom van symbolen uit de cultuur ontdekt en ervaart. Het is van belang dat leden van de community – in dit geval de culturele groep die je onderzoekt – zichzelf herkend en erkend weten in de manier waarop je hen in beeld brengt. Het kan daarom zinvol zijn om hen bij de fase van repeteren uit te nodigen en te laten reageren. In deze fase ga je ook improviserend experimenteren met verschillende mogelijkheden van accepteren en ‘ja’ zeggen. Je kunt op die manier interessant spelmateriaal verzamelen en ontwikkelen en tegelijk zoek je als onderdeel van je persoonlijke, professionele ontwikkeling naar uitdagingen en mogelijkheden voor je eigen creativiteit.
- 7 Creëren** Bij deze stap ga je convergeren. Je maakt keuzes, focust daarop en werkt ze uit in een creatieve performance. Ook kies je een premisse: een (doel)stelling die beschrijft wat je je publiek wilt laten zien en meemaken. Een script of scenario kan je helpen om dit te realiseren. Bij deze stap komen ook theatrale en presentatietechnieken om de hoek kijken. Bij de communitytheatermethode is het gebruikelijk dat er niet veel tijd is om te repeteren. Daarom is de speelstijl vaak het zo ‘authentiek’ mogelijk spelen van situaties zoals die zich in het dagelijkse leven voordoen. Ook in de vormgeving worden dikwijls authentieke attributen en kledingstukken gebruikt. Niettemin kun je in het zoeken naar een eigen theatertaal ook gebruikmaken van magisch realistische momenten en symbolische beelden. Bedenk dat de nadruk ligt op authenticiteit en dat het dagelijks leven je helpt om je in te leven in de andere subcultuur en het thema. De professionele creatieve performance is het eindresultaat waarin je toont wat je geleerd en ontdekt hebt. Het is jouw visie op en interpretatie van

de onderzoeksresultaten. De interactie tussen spelers en toeschouwers speelt bij communitytheatervoorstellingen, en ook bij deze creatieve performance, een belangrijke rol.

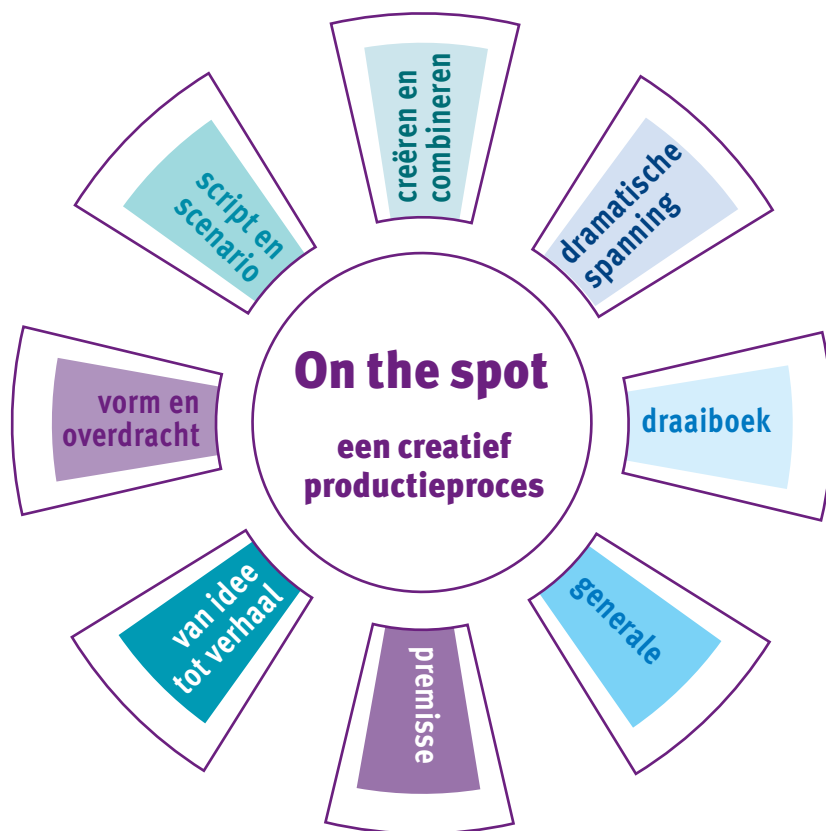
Het wordt interessant als de creatieve performance de clichés overstijgt en nieuwe, verrassende informatie biedt. De toeschouwers zien, horen, voelen en beleven de visie van de makers op het thema. Het is van belang dat de creatieve performance collega-professionals of andere publieksgroepen raakt en een nieuwe kijk biedt op de cultuur en het thema.

Zowel kijken als spelen is leerzaam. Iedere creatieve performance heeft zijn eigen kleur en sfeer, en daarom is het inspirerend om een dagdeel of een dag met verschillende presentaties te organiseren, waarop je dus zowel zelf presenteert als de presentaties van anderen bekijkt.

8 Evaluatie De laatste stap is die van evaluatie. In een nabespreking kunnen performers en publiek met elkaar van gedachten wisselen en beoordelen of er vernieuwende informatie is geboden en of de thematiek duidelijk herkenbaar was. Dat kan interessante gesprekken opleveren en er kunnen discussies ontstaan over hoe de verschillende culturele groepen en thema's getoond en bekeken worden. Houd er rekening mee dat er ook in het geven van feedback cultuurverschillen tot uiting kunnen komen. Sommigen doen dat vanuit de ik-cultuur direct, terwijl anderen vanuit de wij-cultuur juist indirect reageren. Een goede gespreksleider die zorgt voor een veilige omgeving met respect voor elkaar, elkaars mening en elkaars werk, is hierbij van belang.

In hoofdstuk 7 verandert *On the spot* van onderzoeksproces in een productieproces. In het productieproces verwerk je het materiaal dat je hebt verzameld in je onderzoek tot een creatieve performance. In dit productieproces staat niet alleen de subculturele groep, maar ook jijzelf als maker en performer in het licht.

De acht stappen van het creatief productieproces worden in hoofdstuk 7 uitgewerkt.

Website bij Retourtje inzicht Op www.coutinho.nl/retourtjeinzicht2 is studiemateriaal te vinden bij dit boek. Er zijn onder meer een studieprogramma en ‘best practices’ te vinden. Studenten vinden er verder hyperlinks uit de leeractiviteiten On the spot en suggesties voor verder lezen. Ook kunnen zij invulvellen en werkbladen bij de opdrachten uit het boek downloaden. Ook voor docenten die met *Retourtje inzicht* werken is er materiaal beschikbaar.

Reistips Op zoek gaan naar vreemde anderen kan je nieuwe, soms vreemde ervaringen brengen. Dit boek biedt handvatten, maar iedereen zal zijn of haar eigen leerroute doorlopen. Het is normaal en veilig om de bekende weg te nemen, maar het kan interessanter zijn om eens een onbekende weg in te slaan. Voor die onbekende weg – waarbij je kunt verdwalen, vermoeid of emotioneel kunt worden – willen we je wijzen op ‘reismedicijn’! Je denkt misschien: medicijn als ik ga reizen in Nederland? Ik ben toch niet ziek? Het idee hierachter komt van mensen die dicht bij de natuur leven en die wij hebben leren kennen. Zij gebruiken kunst in de vorm van dans, maskers, zang, muziek, verhalen en ook theatervormen om het leven voortdurend met de gemeenschap te verbinden; om te leren, vieren, delen en helen. Zij zetten kunst in als een soort van preventief ‘medicijn’ dat jou en jouw gemeenschap gezond kan houden en je ondersteunt bij het afleggen van het levenspad.

Soms kun je tijdens het leren, verdiepen en verplaatsen in emotionele, confronterende, ingewikkelde situaties terechtkomen. Waar vind je dan rust en nieuwe inspiratie? Het 'medicijn' kun je in verrassende vormen vinden; bijvoorbeeld in salsadansen, lekker gaan eten, luisteren naar een prachtig verhaal of muziek, het bekijken van inspirerende kunstwerken of door in de zon te gaan lopen. Laat je inspireren door anderen!

We hopen dat *Retourtje inzicht* een verrassende reisgids is voor iedereen die zich professioneel wil ontwikkelen in het creatiever omgaan met diversiteit in gezondheidszorg, welzijn, onderwijs of andere mensgerichte beroepen.

A nighttime photograph of the entrance to a restaurant named 'Stairway to Heaven'. The entrance is illuminated with warm yellow light, and the name is written in large, black, graffiti-style letters above the glass doors. Several bicycles are parked in front of the entrance. The background shows a building with red brick and a window with a yellow light inside. The overall atmosphere is urban and vibrant.

Ga niet alleen over begaanbare wegen.
Ga over paden waar nog niemand langs gaat,
zodat je niet alleen maar stof achterlaat.

ANITA SCHWAB
OPBOUWWERKER, DEN HAAG

Verhalen van